

MILOSLAV POSPÍCHAL

Dělnické hnutí a národnostní otázka na Jihlavsku v l. 1918—1920

Dějiny dělnického hnutí na Jihlavsku (v užším smyslu starého historického celku, nikoli dnešního širšího útvaru krajového) jsou typickou ukázkou, že k jejich zpracování v oblastech národnostně smíšených třeba přistupovat se zcela jiných hledisek než v území nacionálně homogenním, kde nebylo těch složitých momentů, jaké určují vývoj dělnického hnutí zde. Dělnické hnutí tu bylo neustále podmiňováno a komplikováno nedílným prostupováním s otázkou národnostní, jejíž řešení zasahuje do povahy a směru bojů dělnické třídy a v případě převahy buržoasně nacionalistických představ, vnášených mezi proletariát, i narušuje jednotu dělnictva českého a německého a ztěžuje cestu k proletářskému internacionalismu. Proto nelze posuzovat v těchto oblastech dělnické hnutí jako svéprávný, izolovaný historický problém, ale jen v úzké spojitosti s národnostní otázkou.

To platí tím více o kritických zvratech ve vývoji dělnického hnutí jako byl boj o politický charakter republiky v letech 1918—1920. Více než jindy potřebovaly tehdy oblasti národnostně smíšené od vedení sociální demokracie ujasnění, jak postupovat v národnostní otázce, aby její nesprávné chápání neodvádělo proletariát od vedení třídního boje. Kdežto pravicové vedení reformistické sociální demokracie v klamně domněnce, že státní samostatnost národnostní otázku u nás vyřešila trvale v měřítku celostátním, tuto potřebu podceňovalo a v podstatě se zapojilo do nacionalistického programu stran buržoasních, první pokus o určení třídní linie dělnického hnutí v národnostní otázce vyšel na podzim 1919 z marxistické levice, která ve svých svoláních volá po spolupráci socialistických poslanců všech národností a zároveň se snaží i o revisi byrokratického šovinismu české buržoasie v poměru k německé menšině v otázce školské a jazykové.

Prohlášení republiky a manifestace za socialistický stát 14. října 1918, jež na většině území Čech a Moravy vyrostly v masové revoluční hnutí, vedené proletariátem a poskytovaly možnost v převedení revoluce demokratické v socialistickou, se na Jihlavsku nijak neprojevíly. Teprve buržoasní převrat z 28. října zaznamenal na Jihlavsku ohlas, jenž vyústil v likvidaci starého režimu. První nejasné zprávy o pražském převratu došly do Jihlavy 29. října dopoledne, oficiální až odpoledne. Buržoasie okamžitě převzala moc a zvolila Národní výbor v čele s národním socialistou Dr Chlumem. Sociálně demokratické strany česká i německá se v první chvíli do politické akce nezapojily a daly si ujít příležitost k získání vedoucí úlohy v novém řádu věcí; musely proto nastoupit cestu boje.

I pro Jihlavsko platí, že převrat vyměnil jen politické representanty státní moci, kterou demokratisoval jen ve prospěch vládnoucí třídy, ale kapitalistický vykořisťovatel zůstal týž. I pouhá změna ve vedení obcí byla provedena mnohde až na nátlak občanstva, které si vyžádalo změny, jež pak sankcionovalo ministerstvo vnitra nebo brněnské místodržitelství. Stalo se tak zejména v Dřevěných Mlýnech a v Kamenici. Ani v jednom z těchto míst nepovažovala sociální demokracie za nutné chopit se moci a dožadovala se jen dělnických zástupců do obecního zastupitelstva, event. volby zastupitelstva nového. Důvodem k protestu byly jí i otázky zásobovací a v Dřevěných Mlýnech i národnostní. Dopis, odeslaný odtud okresnímu hejtmanovi, dobře charakterisuje situaci nejen v Dřevěných Mlýnech, ale konec konců v celé republice: „Poměry v Dřevěných Mlýnech nebyly státním převratem zlepšeny, nýbrž naopak zhoršily se ve směru národnostním a přiostrily se i co do protiv sociálních... Ačkoliv v Dřevěných Mlýnech bydlí tři čtvrtiny Čechů a ačkoliv tam usídleno jest 80 procent rodin dělnických, nenastala dosud žádná změna ve správě obecní, úřaduje se pouze německy v bytě pana starosty a žádný dělník nebyl přibrán do výboru“.¹

Je charakteristické pro převzetí rakouského správního aparátu novým státem, že okresní hejtmanství místo aby situaci objektivně prozkoumalo, dalo si referovat od napadeného obecního zastupitelstva dosavadního a obsah zprávy sdělilo jako odpověď dělníkům ve stručném pohovoru s jejich zástupci. Úspěchu bylo dosaženo až po druhé intervenci na zákrok brněnského místodržitelství.

Podobného, ovšem mnohem revolučnějšího znění je i resoluce občanů z Kamenice z 12. ledna 1919, která důrazně žádá rozmnožení obecního zastupitelstva o „důvěrníky té vrstvy pracujícího lidu, která až dosud byla z účasti na vládních úkolech obecních vyloučena“ a protestuje proti buržoasním pokusům o změnu školy v „posluhovačku zpátečnických rejdu“ a proti keřasům, kteří zdražují a zatajují potraviny jen proto, aby „vydělalí nestydaté a nesvědomité bohatství, kte-

---

¹ Presidiální spisy okresního hejtmanství 1919/96, Okres. archiv v Jihlavě (dále jen OAJ).

ré jest prokleta ústy hladovících našich rodin.“ Ostrá revoluční výstraha představitelům státní moci, nevyhoví-li oprávněným požadavkům pracujícího lidu, nechávala buržoasii na pochybách, že proletariát se nespokojí jen sliby, ale sáhne k činu: „Nezapomeňte, že žijeme ve varu revolučních událostí, že revoluce ještě není skončena a berte na vědomí, že dlouho již ztratili jsme úctu před těmi, kteří hájili a podporovali násilnictví a bezpráví. Jsme na stráži a bude-li zapotřebí, budeme chránit svobodu, kterou jsme si vydobyli na světovém jevišti i doma, mečem i ohněm.“²

Zatím němečtí nacionalisté přes konečnou úpravu státních hranic, vyhlášenou pařížskou mírovou konferencí 11. března 1919, pokračovali v iredentistickém boji za připojení Jihlavska k Rakousku. Morální a ideologické podpory se jim dostávalo od Lodgmannovy severočeské „Deutschböhmen“, podpory materiální z Vídně. Tak 5. dubna 1919 byl zatčen ve Znojmě při pasové kontrole Martin Teltschner, který přivázel z Vídně německé Národní radě v Jihlavě podvrtné letáky „Die Iglauer Sprachinsel soll deutsch bleiben“ a k nim připojenou brožuru „Die Iglauer Sprachinsel deutsch“, vydanou ve Vídni r. 1919. Letáky i brožura dožadují se odtržení Jihlavska od republiky a jeho připojení k Rakousku.³ Německým nacionalistům nešlo o národnostní ani teritoriální autonomii v rámci státu, ale o naprosté odtržení od republiky, kdežto čs. vláda neměla zase na mysli skutečné a trvalé vyřešení národnostních sporů.

Proti snahám německých nacionalistů na Jihlavsku je třeba kladně vyzvednout progresivní úsilí příslušníků německého sociálně demokratického spolku „Einigkeit“, který se na veřejném shromáždění lidu 26. ledna 1919 vyslovil otevřeně pro zřízení samostatné Československé republiky včetně smíšených území, protestoval však zároveň proti paušálním násilnostem branné moci proti německému obyvatelstvu i proti vládním správním komisím jako orgánům nacionálního teroru.⁴ Tím proráželi němečtí sociální demokraté na samém počátku republiky cestu důslednému a uvědomělému proletářskému internacionalismu jako jedinému řešení národnostní otázky v dělnickém hnutí.

Po říjnovém převratu r. 1918 byly v celé republice podmínky pro přerůstání buržoasní demokratické revoluce v revoluci socialistickou. Pro tento vývoj chyběla jediná, ale hlavní opora — důsledně revoluční strana nového typu, která by dělnictvo vedla. Sociálně demokratická strana, v níž stále výrazněji nabývaly převahy oportunistické živly, tuto úlohu schopna plnit nebyla.

Dělnictvo volalo ve smyslu neplněného říjnového prohlášení nezávislosti po

---

² Tamtéž 1919/2223, OAJ.

³ Tamtéž 1921/7, OAJ.

⁴ Presidiální spisy moravského místodržitelství B 40, fasc. 1, č. 1486, Státní archiv v Brně (dále jen SAB).

socialisaci průmyslu a bank, drobné a střední rolnictvo po vyvlastnění půdy a agrární reformě. Na XII. sjezdu sociálně demokratické strany v prosinci 1918 byla pod tlakem revolučního dělnictva přijata resoluce, žádající vyvlastnění velkostatků, velkých průmyslových podniků a bank. Vzhledem k revoluční náladě doma i za hranicemi nemohla Kramářova vláda provádět reakční politiku zcela otevřeně. Proti dělnictvu a sociálním vymoženostem, které získalo v prvním revolučním náporu (osmihodinová pracovní doba, sociální pojištění, právo na stávku), se nemohla postavit hned, protože neměla ještě pevně vybudovaný státní aparát. Jakmile však se mohla opřít o vojsko, policii a četnictvo, zlikvidovala v prosinci 1918 Národní výbory a zahájila ofensivu.

Na Jihlavsku podnikla buržoasie první útok proti dělnictvu a národnostní rovnoprávnosti už v lednu 1919, kdy vládní komisař Dr Hovůrka spolu s několika členy Národní rady (byl to hlavně národní socialista Dr Červený) zažádali o odklad voleb do obecních zastupitelstev, stanovených na 15. červen 1919. Žádost byla odůvodněna nedostatečně vyjasněnými poměry národnostními, obsazením většiny úřadů a podniků Němci a odporem Dřevěných Mlýnů (většinou českých) proti připojení k Jihlavě, což znemožňuje zajištění české většiny. Vládní komisař očekával, že krystalizační proces občanů židovské národnosti bude urychlen jihlavským sokolským sletem; už nyní se jich hlásí značná část k české národnosti. Žádost dále zdůrazňuje, že blížící se volby zdržují v Jihlavě celou řadu rodin německých železničářů, kteří optovali pro Rakousko, zatím co sto třicet rodin českých zřízců, přihlásivších se z Rakouska na službu do Jihlavy, marně čeká na neuvolněné byty. Jejich příchod by mohl mít značný vliv na volební výsledky.⁵ České buržoasii tanuly tedy na mysli v první řadě otázky národnostní: bála se porážky ve volbách, proto chtěla ještě nějaký čas udržet mimořádnou funkci vládního komisaře, aby měla ještě dost času k čechisaci státního aparátu. Odklad voleb byl vládou vskutku schválen a nové volby byly stanoveny na 28. září 1919.

V ostatních obcích konaly se volby v původně stanoveném termínu. Tím, že ve smíšených obcích byla stavěna kandidátka jediná, stíraly se rozdíly třídní, zatím co v ryze českých obcích třídní a politické protiklady vystupovaly jasně na povrch. Ještě před volbami hlásaly příznačně Jihlavské listy: „V obcích je nutno udržet jednomyslnost a shodu mezi českými voliči. Proto při sestavování kandidátních listin neuplatňujte rozdíly stranických. Ve smíšených obcích není místa pro boj politických stran. Sestavení kandidátních listin v místě, kde jsou strany politické, budiž řešeno dohodou. To se dá velmi lehce provést, jen když jest porozumění pro věc národní.“⁶

⁵ Presidiální spisy městské rady jihlavské 1919/190, Měst. archiv v Jihlavě (dále jen MAJ).

⁶ Jihlavské listy, roč. XIV. č. 18, 16. V. 1919.

Ovšem i s německé strany byl veden předvolební boj všemi prostředky. Majitel továrny v Helenově Löw začal počátkem dubna 1919 propouštět české dělníky s odůvodněním, že nemá suroviny, z německých dělníků však nepropustil ani jediného. Odmítl plnit i závazek, že ponese věcné náklady na českou školu v Helenově, vybudovanou začátkem roku; tím chtěl i on rozvířovat národnostní třenice a oslabit české strany. Stejným bojem procházel i německý venkov. Koncem dubna 1919 svolal na př. starosta v Rančířově Pollier schůzi německého obyvatelstva, na níž hovořil delegát Volksratu v Jihlavě, který prohlásil, že republika se neudrží a že německý ostrůvek bude od Čechů vyčištěn. Účastníci schůze byli dokonce vyzváni, aby existenčním terorem přinutili českou čeleď k volbě německých kandidátů.

15. června 1919 konaly se na Jihlavsku (s výjimkou Jihlavy samé, Hruškových Dvorů a Dřevěných Mlýnů) volby do obecních zastupitelstev. V okrese Jihlava konaly se volby v 46 obcích, z nichž sociální demokracie byla volena ve 12 a v 8 byla nejsilnější stranou: v Brtnici, Kamenici, Kozlově, Lhotě, Lukách, Puklicích, Velkém Beranově a Vysoké Studnici. Všechny tyto obce byly sídlem aspoň nějakého průmyslu, kdežto v ostatních obcích zemědělských (mimo dvacet, kde byla stavěna jednotná kandidátka) měla převahu agrární strana. Lépe vypadala situace v okrese Třešť, kde z 19 obcí, v nichž proběhly volby, byla sociální demokracie volena v deseti a nejsilnější stranou byla v 6 obcích: v Batelově, Hodicích, Horních Dubenkách, Lovětíně, Švábově a v Třešti, tedy opět v obcích industrializovaných. I zde byla na venkově nejsilnější stranou strana agrární.⁷ Tyto volby dokázaly jasně sociální demokracii, že není možno spoléhat se jen na proletariát, ale že je nutno zaměřit se i na venkovskou chudinu a drobné rolnictvo. Neúspěch sociální demokracie na venkově zavinila do značné míry strana sama tím, že nedovedla rozhodněji prosazovat sociální požadavky venkovského lidu (agrární reforma, parcelace velkostatků).

Intensivnější pokusy buržoasie o rozpoutání národnostního šovinismu na široké bási a odvedením pozornosti od třídního boje k nacionálním třenicím zahájily v lednu 1919 výtržnosti armády. Podle hlášení vládního komisaře měly „národně očištný charakter“, kterýmžto taktním výrazem bylo označeno strhávání německých nápisů a rabování německých obchodů.⁸ Bylo napácháno škod v hodnotě 46.000 K. Policie byla proti výtržníkům bezmocná a snad se o zákrok ani mnoho nesnažila. Vládní komisař vyzval všechny firmy, aby okamžitě odstranily německé nápisy, aby se tak zabránilo dalším bouřím. Vojáci se však snažili v akcích pokračovat a teprve přivolaná vojenská hotovost učinila jejich řádění přítrž. Národní rada pozvala vojáky na schůzi, kde k nim promluvil Dr Chlum, jemuž

---

⁷ Tamtéž, č. 23, 20. VI. 1919.

⁸ Presidiální spisy městské rady 1919/47, MAJ.

ovšem nevadil útisk příslušníků německé národnosti, ale nebezpečí, že incidentu by mohlo být využito proti Československu na mírové konferenci.⁹

Až do března 1919 nebylo jasno, jakým směrem se bude ubírat politika sociální demokracie v Jihlavě. Teprve veřejná schůze strany 10. března stanovila zásadní linii. Proti brněnskému referentu Sotolářovi, jenž odsoudil napodobování Ruska, vystoupil představitel sociálně demokratické strany v Jihlavě Pavelec a trval na tom, že příklad z ruského revolučního vzoru si brát musíme. „Ta vlna, která se valí přes Rusko, nesmí se zastavit ve střední Evropě, nýbrž musí zachvátit i Evropu západní. Bolševismus je řítící se vlak, kol něhož vlají rudé prapory. Dělnictvo nesmí spoléhat se na nikoho, samo musí své požadavky si vybojovat.“¹⁰ Ještě dále než Pavelec šel ve svém projevu předseda německého sociálně demokratického spolku „Einigkeit“ Raimund Aschmann, když prohlásil, že do dvou až tří týdnů bude v Jihlavě nastolena diktatura proletariátu(!).¹¹

V dubnu nastává v české sociální demokracii v Jihlavě rozkol, vyvolaný odporem pravice proti spolupráci mezi českými a německými soudruhy a proti uplatňování bolševických zásad. Ze strany odchází stoupenec pravice Dr. Veverka, jehož odchodu však nezelela strana, ale buržoasie a její služebník Jihlavské listy. Od odchodu Veverkova můžeme vskutku pozorovat stále užší spolupráci obou sociálně demokratických stran a jejich společný postup v mnoha akcích.

Válka čs. buržoasie proti Maďarské republice rad a boje na Slovensku znamenaly na Jihlavsku rovněž zajímavý ohlas. V červnu byly staženy do Jihlavy některé nespolehlivé útvary a na Slovensko odešlo mnoho českých četníků, na jejichž místa nastupovali četníci němečtí. Jihlavské listy, které až dosud brojily proti všemu německému, přinesly dokonce článek, vyzývající občanstvo, aby v současné situaci projevilo porozumění i pro nutnost dosadit německé četníky do ryze českých obcí¹² — zde, kde šlo o eminentní třídní zájem buržoasie v boji proti bolševickému nebezpečí v sousedství státu, pojednou Němci jihlavské buržoasii nevadili. Situace na Slovensku vyvíjela se však příznivě pro maďarskou sovětskou republiku. Souhlas s postupem maďarských revolučních vojsk vyslovil německý sociálně demokratický spolek „Einigkeit“ na schůzi 21. července 1919, jíž se zúčastnili i zástupci sociální demokracie české. Tento den byl vedením sociálně demokratické levice vyhlášen jako den boje za sovětské Rusko a proti intervenci, tedy i intervenci v Maďarsku. *21. červenec 1919* třeba považovat za den prvního *společného nástupu německých a českých dělníků*; řečníci nejen vyslovují souhlas s postupem maďarských vojsk, ale přímo už protestují proti pokusům, usilujícím o likvidaci socialistické republiky.

⁹ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 1, č. 1896, SAB.

¹⁰ Jihlavské listy, roč. XIV, č. 10, 21. III. 1919.

¹¹ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 4, č. 6954, SAB.

¹² Jihlavské listy, roč. XIV, č. 21, 6. VI. 1919.

Marxistická levice a její bolševické názory uplatňují se zvláště výrazně na jihlavské manifestaci v den svátku práce 1. máje. V sociálně demokratickém průvodu byly nesený transparenty s nápisy „Ať žije socialistická republika!“, „Dělníci, spojte se!“, „Nám patří budoucnost!“ I reakční tisk musel uznat, že „vlastenecké a třídní uvědomění, odvaha k boji za ideály pracujících tříd a touha po sbratření lidstva určovaly tón manifestace.“¹³ Redaktor brněnské Rovnosti Macháček zdůraznil na manifestaci, že nastává nové období třídního boje s buržoasií, volal po jednotě dělnictva proti společnému zlu a žádal socialisaci průmyslových objektů. Na manifestaci byla přijata resoluce, prohlašující, že dělnictvo je rozhodláno uhájit si svobodu proti každému úkladu a že pevně trvá na svých spravedlivých třídních požadavcích.

Po červnových volbách sílila mezi jihlavským dělnictvem touha po národnostní jednotě proletariátu. Německá sociální demokracie začala dělat pořádek ve vlastních řadách, zamezovala štvavým řečem německých nacionalistů, jak ukázalo znemožnění projevu protičeského šovinisty, pozdějšího nacistického poslance ing. Junga, na něhož byl r. 1933 vydán zatykač pro velezradu, sociálními demokraty na schůzi nacionalistů v Jihlavě. Snahy po jednotě uplatňovaly se však vehementně i na české straně, jak můžeme soudit z projevu brněnského redaktora Vaňka na schůzi českých sociálních demokratů v Jihlavě 31. srpna 1919, kde se přimlouval za odstranění národnostních bojů a za dělnický internacionalismus. Obě sociálně demokratické strany si začaly programově uvědomovat, že *není možno klást národnostní otázku nad dělnické hnutí*, začaly chápat, že národnostní boj nelze oddělit od boje třídního a porážky kapitalismu, od socialistické revoluce. Proti nacionalismu začali sociální demokraté obou národností stavět internacionalismus a jednotu třídního boje, i když ne vždy důsledně. Začínali vytvářet revoluční blok dělníků, rolníků a pracujících inteligence s hegemonií proletariátu (ukázalo se to zejména po volbách, kdy němečtí sociální demokraté jako nejsilnější strana postavili za kandidáta na starostu soudního lékaře Dr. Schwarze).

Opatření sociálních demokratů před volbami v Jihlavě byla důkladná a výsledek voleb svěčí o jejich silné pozici, i když se proti nim spojily všechny české strany v jeden buržoasní koaliční volební blok. Jak ukazuje volební statistika,¹⁴ zvítězila německá sociální demokracie. Česká buržoasie, která porážku ve volbách předvíдалa, nepředpokládala však, že bude tak velká, podala proti volbám protest a dosáhla toho, že úřad vládního komisaře se udržel ještě jeden rok, t. j.

¹³ Tamtéž, č. 17, 10. V. 1919.

¹⁴ Výsledky voleb do obecního zastupitelstva v Jihlavě z 28. IX. 1919: české strany občanské 7 mandátů, čs. soc. dem. strana 7 mandátů, něm. soc. dem. strana 13 mandátů, něm. liberál. strana 10 mandátů, mladoněmecká strana a němečtí klerikálové 4 mandáty, židovští sionisté 1 mandát, celkem 42 mandátů, z toho obě soc. dem. strany 20 mandátů. (Jihlavské listy r. XIV, č. 38, 3. X. 1919).

do dalších voleb. Staré byly rozhodnutím vlády a zemské správy v Brně zrušeny a nové vypsány na 26. září 1920. To byl neslýchaný útok na práva dělnické třídy i německého obyvatelstva, který však ještě těsněji semknul sociálně demokratické strany obou národností. Ty na společném shromáždění 8. října 1919, tedy již po vydání prohlášení marxistické levice sociální demokracie z 5. října, protestovaly proti buržoasnímu rekursu proti volbám. Na shromáždění byla přijata resoluce, která spatřuje v rekursu „jedině snahu nynější nezákonný stav, totiž vládnouti v obci pomocí správní komise, udržeti,“ upozorňuje, že „protest proti volbě podaný přes 80 proc. obyvatelstva nanejvýš uráží a k nespokojenosti vyprovokovává“ a žádá, aby byl zamítnut.¹⁵

Koncem roku 1919 se hospodářská situace, již tak kritická, ještě zhoršila. Vázlo především zásobování potravinami, uhlím a plynovým olejem. Po celém Jihlavsku probíhá vlna hospodářských stávek a hladových demonstrací, proti nimž nebyl už státní aparát vůbec schopen zakročovat. Záplavy telegramů, odesílaných z Jihlavy do Prahy a do Brna, ukazují rozsah strachu buržoasie před rozhodným nástupem dělnického hnutí. 22. října byl zastaven veškerý průmyslový a dopravní provoz v Jihlavě pro nedostatek topiva. 7.000 dělníků se octlo přes noc bez zaměstnání a bez prostředků. Večer toho dne zasedala na radnici finančně právní komise, která měla situaci projednat a nalézt z ní východisko: členy komise byli za marxistickou levici i český sociální demokrat Pavelec a německý Aschmann. Večer se shromáždilo před radnicí přes 3000 dělníků, kteří žádali, aby Aschmann a Pavelec podali zprávu o průběhu jednání a jeho závěrech. Pavelec ohlásil dělnictvu, že bylo sice učiněno mnoho, ale bez výsledku, a že nyní vše závisí na úspěchu deputace vysílané k prezidentu republiky, aby mu přednesla požadavky jihlavského dělnictva. Nepořídí-li deputace v Praze, bude další vývin situace záležet už jen na dělnictvu samém. K demonstrantům chtěl promluvit Dr Chlum, byl však stejně jako vládní komisař umlčen. Dělnictvo se dožadovalo populárního Aschmanna, jehož úvodní slova „Wir sind glücklich bei dem Standpunkte angelangt, wo die tschechoslovakische Regierung gänzlich versagt hat“ vzbudila mezi demonstranty hluboký ohlas. Aschmann ještě zdůraznil, že Jihlava je vládou zanedbávána proto, že v Jihlavě je dosud klid, že o základní životní potřeby obyvatel jiných měst je mnohem lépe postaráno a že tedy i v Jihlavě bude třeba chopit se jiných, účinnějších prostředků.¹⁶

Počátkem listopadu vyostřila se situace do té míry, že vládní komisař ze strachu před proletářskou revoltou byl připraven k resignaci. Kritickou situaci nejvýrazněji charakterisuje telegram, jež odeslal 6. listopadu ministru Hamplovi: „Pro nedostatek plynového oleje je elektrická dráha v Jihlavě od čtrnácti dnů

¹⁵ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 9—14724, SAB.

¹⁶ Presidiální spisy městské rady 1919/493, MAJ.

zastavena. Elektrárna zásobena plynovým olejem do 9. listopadu. Prosím Vás, pane ministře, zachraňte nás třemi cisternami před katastrofou, jinak 7000 dělníků bez zaměstnání a revolty nevyhnutelný. Mimo to musil bych z úřadu vládního komisaře resignovati.“¹⁷ Chyběly však především potraviny — od 23. do 31. října neobdrželo obyvatelstvo ani kousek chleba a mouky jen 1/4 kg na osobu na týden.¹⁸ K pobouření pracujících přispěla i vyhláška, vydaná už 31. července, která zastavovala podpory v nezaměstnanosti všem sezónním dělníkům a všem ženám mimo tovární dělnice. Ani místní stávky, jimiž se dařilo dosáhnout jistého zlevnění potravin, jako byla stávka v továrně na sukna v Batelově 17. září 1919, situaci nevyřešily a bída rostla dál.¹⁹

Poměry se nezlepšily ani v roce 1920, postup dělnictva byl však už mnohem organisovanější a soustavnější, nevyčerpával se tolik neplodnými drobnými demonstracemi, ale soustřeďoval se k úspěšnějším akcím většího stylu. Důležité je, že v čele všech akcí stojí již zcela zřejmě sociální demokracie, která převzala vedení a usměrnění dosud mnohdy živelných výbuchů. Tak v lednu 1920 demonstrovali dělníci v Brtnici proti nedostatku paliva, železničáři v Jihlavě proti nedostatku mouky, v dubnu dělníci jihlavští proti odmítání obchodníků přijímat okolokované bankovky, dělníci v Třešti proti špatnému zásobování a nízkým mzdám, v květnu stavební dělníci v Jihlavě za vyšší mzdy.

Demonstrace zvláště bouřlivé a mohutné probíhaly v Jihlavě a Třešti. Buržoasie, která si uvědomovala nebezpečí společného postupu českých a německých dělníků, snažila se jejich jednotu narušovat a rozbít. Podařilo se jí to však jen v jediném případě a ještě jen částečně. 5. března 1920 svolal německý sociálně demokratický spolek „Einigkeit“ na jihlavské náměstí tábor lidu, který protestoval proti špatnému zásobování a proti vyvážení obilí. V resoluci prohlašuje 2500 dělníků, že vývoz obilí z okresu znemožní násilím a nezlepší-li se zásobování, vyhlásí generální stávku, kterou budou podporovat i železničáři. České dělnictvo se však na základě intervence okresního hejtmána tohoto tábora nezúčastnilo, nicméně aspoň dodatečně se připojili k požadavkům německého dělnictva předáci dělnictva českého, což vyvolalo nesmírnou zášť v řadách české buržoasie. Toho dne byla vyhlášena i pohotovost jihlavské posádky.²⁰ Ještě ostřeji postupovalo dělnictvo v Třešti. Po zahájení stávky všech továren 26. dubna 1920 dostavilo se dvacet důvěrníků dělnictva ke starostovu náměstku (starosta, levicový sociální demokrat Smejkal, nebyl přítomen) a stěžovalo si na špatné zásobování.

---

¹⁷ Tamtéž 1919/522, MAJ.

¹⁸ Tamtéž 1919/1990/XIII, MAJ.

¹⁹ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 9, č. 155542, SAB.

²⁰ Presidiální spisy okres. hejtmanství 1920/176. — Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 15, č. 3243, SAB.

bování moukou o cukrem. Vyžádali si povolení k prohlídce mouky, aby zjistili, kolik mouky je stahováno z oběhu a rezervováno pro černý trh a zda se mele na mlecí listky. Tři skupiny demonstrantů o celkovém počtu 1000 osob zabavily ve mlýnech značné kvantum mouky a odevzdali je místní aprovisaci.²¹

Další tábor lidu proti drahotě a nezaměstnanosti, svolaný českou a německou sociální demokracií na jihlavské náměstí 21. června 1920, vydal resoluci proti nezaměstnanosti, zvyšování cen a persekuci dělnického hnutí. Prudká argumentace resoluce žádá „zabezpečení a zlevnění životních potřeb a obstarávání topiva pro chudý lid“, zřízení závodních rad, zavedení daně z majetku, přijetí propuštěného dělnictva znovu do práce, vypsání nových voleb, zastavení persekuce dělnických důvěrníků a upozorňuje, že „nebude-li přes to postavení chudého pracujícího lidu zmírněno, pak za další vývin nemohou důvěrníci dělnictva brátí žádné zodpovědnosti a lid si bude muset pomoci sám.“²² Jaká to byla cesta, kterou tu naznačovala resoluce jihlavského proletariátu jako poslední a jediné východisko, bylo příliš jasné.

Proto vyděšená buržoasie česká i německá snažila se oslabit českoněmecký proletářský internacionalismus roznícením národnostních třenic, které by opět odvedly pozornost dělnictva od třídního boje. Kapitalisté tedy jen vítali jako podporu své linie v boji proti dělnickému hnutí takové události jako byl 23. června 1920, v den německých oslav letního slunovratu, krvavý incident mezi německými nacionalisty, jejichž průvod provokoval protistátními a protičeskými hesly, a českým obyvatelstvem, incident, jemuž padlo za oběť několik českých vojáků, když germánští teroristé napadli své protivníky i bezpečnostní orgány zbraněmi.²³ Takové události, zaviněné podle německého sociálně demokratického týdeníku Volkswille tím, kdo nařídil průvodu zpěv nacionalistických písní na náměstí, mohla pak buržoasie využít k rozpoutání divokých protiněmeckých demonstrací a násilností, k nimž došlo následujícího dne a jejichž vrcholem bylo vybíjení německých obchodů a týrání německých občanů.

Do Jihlavy byla vyslána po tomto krveprolití zvláštní vyšetřující parlamentní komise, její poslání však vyšlo naprázdno, protože obě strany skutečný průběh zkreslovaly ve svůj prospěch, jak je vidět z protichůdných výsledků svědků i přímých účastníků a také ze stranické interpelace německých poslanců. Přesto je však v ní leccos pravdivého, zejména pokud jde o protiněmecké demonstrace z 24. června. Poslanci, dotazující se, jakým způsobem hodlá vláda postupovat proti krutovládě, nastolené v Jihlavě, prohlašují: „Způsob, jakým

²¹ Presidiální spisy okres. hejtmanství 1920/319, OAJ.

²² Tamtéž 1920/460, OAJ. — Presidiální spisy morav. místodržitelství B 40, fasc. 9, č. 8140, SAB.

²³ Presidiální spisy měst. rady 1920/241, MAJ.

jednali v Jihlavě čeští vojáci, legionáři a české obyvatelstvo, hrůzovláda, která byla zřízena, vrhá křiklavé světlo na poměry v tomto státě a jest výsměchem všem pojmům demokracie, svobody, práva a osvěty“.²⁴ Ministerstvo vnitra v odpovědi na interpelaci většinu obvinění popřelo, přiznalo však, že ozbrojený zá-
krok proti německých teroristům z nepovolané strany, který přešel v protině-
mecký masakr vůbec, byl nezákonný.²⁵

Národnostní napětí však už nemohlo plně ohrozit revoluční solidaritu děl-
nictva. Společně, Čech s Němcem, ruku v ruce, protestovali proti event. inter-
venci čs. armády proti sovětskému Rusku v konfliktu polsko-ruském a jednotně
prohlásili, že použijí všech prostředků, aby k takovému zákroku nedošlo.²⁶ Pro-
letářská spolupráce obou národností se projevuje i ve výsledcích voleb do obec-
ního zastupitelstva z 28. září 1920, které opět přinesly vítězství sociální demokra-
cii.²⁷ Po tomto úspěchu bylo velkou nadějí sociální demokracie, že se jí podaří
prosadit kandidaturu vůdce německých dělníků Aschmanna na místo jihlavské-
ho starosty, po dvojím nerozhodném hlasování byl však zvolen kandidát ostat-
ních německých stran, obchodník Oberrenner.

Jihlavské volby konaly se už v době, kdy vrcholila krise ve vnitřním vý-
voji sociálně demokratické strany otevřeným rozchodem levice a pravice, který
přiměl českou buržoasii k nasazení všech prostředků proti dělnickému hnutí.
V září 1920 měl se konat XIII. sjezd sociální demokracie; pravicové vedení stra-
ny z obavy před vítězstvím levice několik dní před zahájením sjezdu rozhodlo o je-
ho odkladu na prosinec. Přes odpor pravice sešli se však stoupenci levice a III.
internacionály ve stanovené lhůtě na sjezdu vlastním a vytvořili vlastní poli-
tickou organizaci, která doporučila přijetí podmínek III. internacionály. V polo-
vině září pravice definitivně rozbila jednotu strany provokační demisí sociálně
demokratických ministrů (14. září), na jejíž místo byla jmenována úřednická
vláda v čele s rakouským byrokratem, moravským zemským presidentem Dr
Černým, předákem agrární strany. Ten podnikl okamžitě útok na dělnickou třídu,
zvýšil ceny potravin a zahájil pronásledování dělnických důvěrníků.

To vše se obrazilo i na Jihlavsku. Pravice se řídila vzorem svých pražských
vůdců a pořádala samostatné schůze, na které nepřipouštěla příslušníky levice;
na jedné z nich byl zvolen i delegát pravice na prosincový sjezd pravice v Praze.

---

²⁴ Presidiální spisy měst. rady 1920/241, MAJ.

²⁵ Ústav dějin KSČ v Praze, sign. 1920/225—68+17.

²⁶ Presidiální spisy okres. hejtmánství 1920/632, OAJ.

²⁷ Výsledky voleb do obecního zastupitelstva v Jihlavě z 26. IX. 1920. Volilo celkem
14.934 voličů. Koalice českých stran 2078 hlasů, čs. sociál. demokracie 3001 hlasů, realistický
klub 656 hlasů, čs. strana nár. socialistická 854 hlasů, německá soc. demokracie 3665 hlasů, ně-
mečtí demokraté 3022 hlasů, němečtí křesťan. sociálové 809 hlasů, němečtí národ. dělníci 458
hlasů, židé 391 hlasů. Obě soc. dem. strany 6666 hlasů. (Jihlavské listy r. XV, č. 40, 1. X. 1920.)

Většina příslušníků strany stála na podzim 1920 sice na straně levice, avšak organizační posice držela — na rozdíl od některých vyspělejších oblastí sousedních, zejména Třebíčska — stále pravice, která si tak přinášela do konečného zápasu s levicí v prosinci 1920 značný předstih; jenž se pak skutečně rozhodnou měrou uplatnil v porážce dělnické třídy, k níž nemusela buržoasie nasadit zdaleka takové prostředky a síly jako jinde (Třebíč).

Spor o Lidový dům a tiskárnu strany, který propukl po zářijové krizi v Praze, poskytl buržoasii a pravicovému oportunistickému vedení sociálně demokratické strany příležitost k rozhodnému úderu proti marxistické levici a dělnické třídě — boj o politický charakter republiky vyvrcholil. Obsazení Lidového domu dne 9. prosince 1920 jako výkon již dříve připraveného soudního rozhodnutí o přiřknutí Lidového domu pravici mobilisovalo dělnictvo celého státu, vedené levicí jako zárodkem revoluční dělnické strany nového typu, k zoufalému boji proti puči buržoasie. Boj byl ovšem nerovný, nejen proto, že buržoasie disponovala celým státním a hlavně ozbrojeným aparátem, ale zejména pro zradu sociálně demokratické pravice, která se v celostátním měřítku postavila do služeb kapitalismu.

Jakmile došly 10. prosince do Jihlavy první zprávy o obsazení Lidového domu, uspořádala česká a německá sociální demokracie na náměstí velký tábor lidu, na němž promluvil za českou levici s. Pavelec, za německou R. Aschmann. Deputace, zvolená shromážděním, odevzdala okresnímu hejtmanovi resoluci v českém a německém znění, která obsahuje protest proti nezákonnému obsazení Lidového domu jako porušení práva majetku, buržoasii vždy svatého, a pokračuje: „Nepřipustíme nikdy, by majetek, který dělnictvo si těžce po haléřích zbudovalo, jemu odcizen byl. O tomto našem pevném předsevzetí uvědomujeme povolané činitele a vyzýváme je, aby zamezeno bylo, by dělnictvo až na tak poslední stupeň podněcováno bylo. Upozorňujeme dále, že dělnictvo beztak stávajícími poměry hospodářskými roztrpčeno jest a že další podobné konání vůči jemu by ku smutným konsekvencím vésti mohlo. Bude-li nutno majetek dělnický uchrániti, uhájí si jej dělnictvo samo, byť i proti všem“.²⁸

Zatím co odpověď úředních míst nepřicházela, situace se stále přiostrhovala. 12. prosince přijel do Jihlavy stranický důvěrník z Prahy, který promluvil na schůzi obou sociálně demokratických stran, resp. jejich levých křídel, která projednávala otázku obsazení Lidového domu a požadavky zřízení dělnických rad, svobody tisku a odstranění persekuce.²⁹ 13. prosince vyhlásila vláda pro zvlášť revoluční kraje stanné právo; pro Jihlavsko vyhlášeno nebylo, což je ostatně pro povahu třídního boje v Jihlavě a slabin jeho bojových forem příznačné. Byla vyhlášena

²⁸ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 13, fasc. 334, SAB.

²⁹ Tamtéž B 13, fasc. 335, čj. 1682, SAB.

všeobecná stávka, jíž se však nezúčastnilo dělnictvo všechno, jen značná část (další nedůslednost), a co je velmi důležité, zúčastnilo se jí i dělnictvo německé. Členové stávkového výboru museli od továrny k továrně, od dílny k dílně, od party k partě usilovně přesvědčovat dělníky o nutnosti vstupu do stávky, masa jihlavského proletariátu neměla přes všechny bojové zkušenosti natolik revoluční uvědomělosti a ideologické ujasněnosti, aby tuto potřebu pochopila hned a sama. To ovšem značně oslabovalo rozhodnost a působivost všech sociálně demokratických akcí a teprve nyní se ukazovalo, do jaké míry byla akceschopnost jihlavského dělnického hnutí zatěžována staršími předpoklady národnostních třenic a problémů, jak je přinášela politika buržoasie i složitá společenská situace území národnostně smíšeného.

Porada důvěrníků rozhodla o svolání schůze všech stávkujících na 14. prosince.³⁰ Ještě před jejím zahájením povolal si vůdce české levice Pavelce okresní hejtman a oznámil mu, že proti stávkujícím bude použito všech prostředků. Po schůzi odtáhl zástup dělnictva demonstrovat před krajský soud proti zatčení redaktora Jiskry Otto Rydla, který byl uvězněn pro svůj projev v Třešti z 12. prosince. Na pět set demonstrantů vniklo do budovy soudu a ani četnictvu se nepodařilo rozehnat je, teprve vojenská pohotovost přinutila je k ústupu bodákovým útokem.³¹

Téhož dne byl doručen politické správě dopis pravice sociální demokracie, v němž reformisté oznamují, že v důsledku příklonu levice k III. Komunistické internacionále „vymkl se velký počet osob z vleku komunistů a seskupil se na podkladě starého programu Československé strany soc. demokratické jako politická organizace téže strany v Jihlavě“ a představuje se jako jediná zákonitá politická představitelka dělnické třídy v Jihlavě.³² Tvrzení dopisu, že jde o větší počet osob, je ovšem falešné. Šlo o menší skupinku socialistických renegátů v čele s Dr Veverkou, která se již dříve snažila rozbít spolupráci českého a německého proletariátu a bojovala proti bolševickým tendencím jako spojenec a služebník buržoasie.

14. prosince dosáhla stávka na Jihlavsku vrcholu. Dalšího dne lze už pozorovat zřetelný pokles stávkového hnutí, neboť mnoho dělníků se vrátilo do práce pod tlakem úřední vyhlášky, vyhrožující propuštěním každému, kdo nenastoupí do práce, a 16. prosince se stávkové vedení dokonce rozhodlo stávku ukončit. Mnohem revolučněji a důsledněji než Jihlava si počínala Třešť. Tam zastavilo hned 10. prosince práci dělnictvo všech továren. Na táboře lidu, jehož se zúčastnilo přes 1000 osob, promluvil odpoledne starosta města Smejkal, jenž podle

---

³⁰ Presidiální spisy měst. rady 1920/570, MAJ.

³¹ Tamtéž, čj. 344, MAJ.

³² Tamtéž, 1921/24, MAJ.

úředního hlášení „napadl prudce vládu a vybízel dělnictvo, aby si násilí vlády nedalo líbit“.³³ Ve skutečnosti ovšem oznámil Smejkal zahájení stávky úředně okresnímu hejtmanovi Chmelíkovi a zaručil se za udržení pořádku.

12. prosince hovořil na shromáždění lidu redaktor Jiskry Otto Rydlo, jenž vybízel dělnictvo k odporu proti státní moci, která je aparátem třídního násilí, a zemědělské dělníky vyzval, aby provedli socialisaci velkostatků a rozdělili si půdu. Za projev byl stíhán soudně a 14. prosince zatčen a dodán do vazby krajského soudu v Jihlavě.³⁴ 13. prosince se sice v Třešti pracovalo, stávka byla však po telefonickém rozhovoru Smejkalově s vedením strany v Třebíči, které jej informovalo o situaci v Praze, znovu obnovena. K továrnímu dělnictvu se připojili zaměstnanci velkostatku a hodická továrna na sukna, takže stávka byla úplná.³⁵ Podle vyprávění pamětníka Aloise Pivného z Třeště trvala stávka až do 20. prosince, tedy déle než kdekoli jinde v kraji. V době jejího průběhu i pošta a doprava podléhaly nepřetržité kontrole dělnictva.

Vedení stávky rozšířilo svůj zájem také na venkovské okolí Třeště. To bylo nutné k zajištění podpory revolučního hnutí městského proletariátu souhlasnou akcí venkovského lidu a zemědělského dělnictva, kterou strana jinde, na př. v Jihlavě, podceňovala a nezajistila. Tak 13. prosince byla zastavena práce na velkostatku v Kněžicích,³⁶ 14. prosince na velkostatku v Brtnici³⁷ a jinde.

Důsažná byla stávka v Batelově. Důvěrníci továrny Novotný a spol. a důvěrníci velkostatku Jana Blankensteina se odebrali na obecní úřad a žádali zavedení závodní (dělnické) rady a zvýšení mezd. Ředitelství velkostatku podmínky přijalo a zvýšilo vskutku mzdy o plných 100 proc. Firma Novotný však nepřistoupila ani na zvýšení mezd o 30 proc., její osazenstvo zahájilo proto stávku, ze solidarity podporováno i dělníky velkostatku, kteří byli svého cíle dosáhli, takže celkem stávkovalo na tři sta lidí. Podle četnické relace byla stávka úplná, 16. prosince nastoupili však i její účastníci práci.³⁸

Že v prosinci 1920 šlo o víc než o boj o Lidový dům, dokládá zajímavě i leták, který se objevil na Jihlavsku v závěrečných dnech boje a který jako největší výdobytek bojů o politický charakter republiky na Jihlavsku — a v tom mu přiznáváme hodnocení vskutku historické — vítá především proletářský internacionalismus, jaký vykrystalisoval a zakotvil mezi českým a německým dělnictvem na Jihlavsku v jeho bojích let 1919—1920: „Vřele očekávaný okamžik přišel, který nás spojil s německým proletariátem v jednu bojovou frontu. Využijte tento

---

³³ Presidiální spisy morav. místodržitelství B 13, fasc. 335, čj. 1685, SAB.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž a fasc. 334 tamtéž, SAB.

³⁶ Tamtéž fasc. 334, SAB.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

okamžik, aby jste ukázali, že máte solidaritu a že znáte bojovati. Vážná je hodina — všechno závisí od naší statečnosti a odvahy. Ať žije internacionální solidarita proletariátu!“³⁹

Avšak leták, který je už zcela jasným dokladem trvalé a zásadní bojové spolupráce dělnictva obou národností, volal už nadarmo. Předpoklady k likvidaci kapitalismu a k nastolení vlády lidu byly zmařeny krvavým střetnutím lidových mas, toužících po sovětském vzoru po socialistické republice, s reakcí v prosinci 1920, v němž bylo dělnictvo přičiněním oportunistického vedení reformistické sociální demokracie poraženo. To byl vývoj shodný v třídních bojích v celém státě a jihlavský případ jen potvrzuje jeho obecnou platnost, zejména pokud jde o politiku buržoasie a pravice v sociálně demokratické straně. Na druhé straně vyznačuje se však vývoj dělnického hnutí na Jihlavsku v těchto letech některými významnými specifickými rysy, jaké jinde ve vnitrozemí nenacházíme a jaké výrazně odlišují a komplikují jeho postup od vývoje celostátního. Národnostní otázka, vyostřovaná působením německých nacionalistů, fanatičtějších než jinde, kteří dávali buržoasii příležitost k rozvinutí šovinistických štvanic, ztěžovala jednotu dělnického hnutí, takže marxistické levici podařilo se teprve v závěrečné fázi tohoto období překonat buržoasní pokusy o převedení třídního boje na pole nacionálních sporů a dospět k důslednému revolučnímu proletářskému internacionalismu. Cesta k němu byla ovšem dlážděna v zjitřeném prostředí nedostatkem ideologické a teoretické uvědomělosti a vyspělosti širokých mas dělnictva, který se vymstil v rozhodných prosincových dnech i nedostatkem akceschopnosti, takže buržoasie mohla porazit nástup dělnické třídy na Jihlavsku snáze než třeba v sousedním „moravském Kladně“, v revoluční Třebíči.

---

³⁹ Presidiální spisy měst. rady 1920/571, MAJ.